

СПЕЦИФІКА РЕФЛЕКСИВНОСТІ ЮНАКІВ ТА ДІВЧАТ СТУДЕНТІВ (НА ПРИКЛАДІ ПСИХОЛОГІВ ТА ЮРИСТІВ)

Чекуров П. О.

Наук. керівник: канд. психол. наук, доц. **Греса Н. В.**
Харківський національний університет внутрішніх справ

Глобальні зміни у суспільстві, які зараз відбуваються, відображаються на особистостях, які ще знаходяться в процесі формування. Для вдалого пристосування особистості необхідний великий спектр характеристик, і серед них можна виділити розвинену рефлексію яка допоможе в розумінні свого «Я» і на основі цього вже зріла особистість зможе вибудувувати відносини з навколишнім світом. Ця особливість важлива у разі роботи безпосередньо з людьми, по типу взаємодії «людина - людина». Розглянемо специфіку рефлексивності у чоловіків та жінок на прикладі професій психолога та юриста.

Для того, щоб визначити, що таке рефлексія (рефлексивність) в сучасній психологічній науці посилаємося на Мукай Т. В. яка згадує у своїх роботах Б.Г. Мещерякова і Зінченко В.П., які в свою чергу говорили, що рефлексія – це «...розумовий (раціональний) процес, направлений на аналіз, розуміння, усвідомлення себе: власних дій, поведінки, мови, досвіду, відчуттів, станів, здібностей, характеру, відносин, своїх завдань, призначення і т. д.» [1, с.116].

За допомогою рефлексії, як вважає Яворська-Ветрова І.В. посилаючись на роботи Келесі М., «особистість набуває здатності зайняти подумки позицію «поза», «над» життям, виходити за межі життєвих ситуацій, розуміти сутність своїх життєствлень, узагальнювати значення свого «Я» [2, с770].

Вік також є вагомим фактором який впливає на рефлексивність та її формування, і так як ми звертаємо увагу на студентські роки, то не можемо не згадати про юнацький вік. Звернімося до дослідниці Хомич Г.О. яка в своїх працях згадувала думки таких науковців як Абрамова Г.С., Божович Л.І., Виготський Л.С, Мухіна В.С., які вважали, що характеристикою соціальної ситуації розвитку особистості юнацького віку, її психологічних новоутворень: особистісне та професійне самовизначення, побудова життєвих цінностей, підвищення рівня самоусвідомлення та рефлексії [3, с.76]. Тобто

остаточне становлення рефлексії іде разом з важливими новоутвореннями і допомагає в їх становленні.

Перейдемо до професійної специфіки. Як зазначає Михайленко О.Ю., який згадував у своїй праці думки Бондаренко О.Ф., професія психолога вимагає від свого представника перш за все цілком визначеної особистісної роботи: оволодіння певною культурою самоаналізу та особистісної рефлексії, усвідомлення у більш повному обсязі своїх власних особистісних, моральних, культурних, когнітивних і глибинних цінностей. [4, с.240]. Браткова О.В. виділила ряд компонентів які характеризують готовності юриста до професійної взаємодії, серед них є рефлексивний компонент, і його наявність, на її думку, допомагає розвинути такі якості як: толерантність, усвідомлення прав, цінностей, норм поведінки іншої особи; відповідний психоемоційний стан, витримка, терпіння та прагнення до компромісу [5, с.29].

Розглянемо результати вивчення специфіки рефлексивності чоловіків та жінок у різних авторів. Кутішенко В.П. згадувала твердження Кона І. яке свідчить наступне: «внаслідок більш раннього статевого дозрівання образ «Я» дівчинки швидше потрапляє під вплив само- і взаємооцінювання, що зумовлює вищу рефлексивність, мрійливість, більшу залежність від соціальних очікувань» [6, с.97]. Щербан Т.Д. і Дем'ян Я.Ю. провели власне дослідження рефлексивності у юнаків та дівчат і зробили висновок, що рівень рефлексивності у дівчат суттєво вищий, ніж у хлопців і що на життєві плани і на життєву перспективу дівчат більше впливатиме їхня рефлексивність, інтернальність, ніж хлопців [7, с. 112].

Таким чином ми з'ясували, що рефлексивність це сукупність якостей які забезпечують здатність людини відображати свої власні стани, відносини, переживання. В юнацькому віці вона грає особливу роль, а саме допомагає в становленні власного «Я» і в побудові планів на майбутнє. В професії стає надійним інструментом формування ефективного міжособистісного спілкування і вирішення професійних завдань. Ми розглянули деякі приклади досліджень, які вказують на відмінності рефлексивності у чоловіків та жінок, але все ж це питання є не досить вивченим, тому маємо за мету дослідити його більш детально.

Метою дослідження було виявлення специфіки рефлексивності у студентів дівчат та хлопців різних спеціальностей.

Організація дослідження. У дослідженні приймали участь студенти-психологи та студенти –юристи (юнаки та дівчата) третього та другого курсів навчання у кількості 45 та віком 19-21 років.

Для вирішення поставлених в дослідженні завдань нами використовувалися наступні методики:

- Опитувальник Діагностики вираженості видів рефлексії. Іванова С.П., Кузменкова Л. В.

- Методика визначення рівня рефлексивності Карпов А.В., Пономарьова В.В.

- Диференційний тест рефлексивності Леонтьев Д.А., Осин Е.Н.

Результати дослідження диференціальної моделі рефлексії у студентів психологів (хлопці та дівчата) наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники диференціальної моделі рефлексії у студентів психологів
($M \pm m$)

Група Шкали	Студенти психологи хлопці	Студенти психологи дівчата	t	P
Системна рефлексія	35,92±1,44	41,67±1,83	2,03	0,05
Інтроекція	23±1,06	25,58±1,28	1,55	-
Квазірефлексія	21,38±1,28	27±1,29	3,09	0,001

За такою шкалою як «Системна рефлексія» у дівчат студентів психологів були виявлені статистично достовірні відмінності (35,92±1,44 та 41,67±1,83, при $p \leq 0,05$). Таким чином ми можемо сказати, що дівчата психологи володіють більш високою здатністю до продуктивної рефлексії яка полягає у вмінні дивитися на себе зі сторони, сприймати одночасно свої суб'єктивні стани і бажання та на направленість на зовнішню ситуацію, що дає їм більш глибоке уявлення про себе та оточуючий світ, додає альтернативних можливостей.

За такою шкалою як «Квазірефлексія» у дівчат студентів психологів були виявлені статистично достовірні відмінності (21,38±1,28 та 27±1,29, при $p \leq 0,05$). Такі результати свідчать про те, що дівчата психологи більш схильні до відходу від актуальних проблем у своєму житті, безплідно міркувати про щось.

Такі процеси можуть бути пояснені як захисний механізм і відхід від небажаних та стресових ситуацій.

Далі результати дослідження індивідуальної міри рефлексивності у студентів психологів представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники індивідуальної міри рефлексивності у студентів психологів
($M \pm m$)

Група Шкали	Студенти психологи хлопці	Студенти психологи дівчата	t	P
ретроспективна рефлексія діяльності	33,46±1,36	35,67±1,58	1,06	-
рефлексія поточної діяльності	31,38±2,06	32,42±2,22	0,34	-
розгляд майбутньої діяльності	35,92±1,59	32,00±2,32	2,08	0,05
рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми	29,77±1,46	33,33±1,64	2,05	0,05
Загальний рівень рефлексії	5,38±0,60	5,92±0,64	0,62	-

За такою шкалою як «Розгляд майбутньої діяльності» у хлопців було виявлено статистично достовірні відмінності ($35,92 \pm 1,59$ та $32,00 \pm 2,32$, при $p \leq 0,05$). Це означає, що хлопці психологи володіють більшою здатністю до прогнозування життєвих подій, так як вони вправно збирають та аналізують інформацію про необхідні їм події і роблять певні висновки.

За такою шкалою як «Рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми» у дівчат було виявлені статистично достовірні відмінності ($29,77 \pm 1,46$ та $33,33 \pm 1,64$, при $p \leq 0,05$). Таким чином ми можемо сказати, що дівчата краще користуються рефлексією в процесі спілкування, мають уявлення про те, як їх сприймає партнер по спілкуванню, більш детально розуміють стани та особливості поведінки співрозмовника, ефективно формують стратегію ведення бесіди. Такі показники взаємодії з іншими важливі для майбутнього психолога, адже надалі ці навички знадобляться для взаємодії з клієнтами, і в цьому випадку дівчата більш підготовлені до цього ніж хлопці.

Результати вивчення вираженості рефлексії у студентів психологів представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Показники вираженості рефлексії у студентів психологів (M±m)

Група Шкали	Студенти психологи хлопці	Студенти психологи дівчата	t	P
Афективна	15,77±1,14	16,13±1,43	0,20	-
Когнітивна	22,77±1,57	21,08±1,09	0,88	-
Регуляторна	18±1,02	23,17±1,76	2,06	0,05
Особистісні компоненти, загальний бал	57,54±1,83	59,58±2,93	0,59	-
Внутрішньоособистісна	20,15±1,54	19,08±1,56	0,49	-
Соціальна	22,77±0,73	18,83±1,66	2,17	0,05
Макросоціальна	16±0,75	17,50±1,74	0,79	-
Рівні рефлексії, заг. бал	58,15±1,95	55,42±3,46	0,69	-
Ретроспективна	15,46±1,34	20,58±1,69	2,37	0,05
Перспективна	19,62±1,77	18,75±2,04	0,32	-
Поточна	16,46±1,47	17±2,02	0,22	-
Часові параметри, заг. бал	51,54±3,58	56,33±2,54	2,09	0,05

За шкалою «регуляторна рефлексія» у хлопців було виявлено статистично достовірні відмінності (18±1,02 та 23,17±1,76, при $p \leq 0,05$). Тут ми бачимо, що у хлопців психологів більш розвинена здатність до детального обмірковування питань, що їх цікавлять та схильність приймати рішення тільки після того, як всі сторони питання будуть враховані, тобто прийняття рішення відносно цього питання не буде прийняте імпульсивно.

Далі ми бачимо за такою шкалою як «соціальна рефлексія» що у хлопців було виявлено статистично достовірні відмінності (22,77±0,73 та 18,83±1,66, при $p \leq 0,05$). Це означає, що вони краще розуміють не тільки свою поведінку, але і поведінку оточуючих, краще аналізують конфлікти зокрема причину, привід та наслідки, здатні формувати ефективні стратегії їх розв'язання.

Далі ми бачимо за такою шкалою як «ретроспективна рефлексія» у дівчат було виявлено статистично достовірні відмінності (15,46±1,34 та 20,58±1,69, при $p \leq 0,05$). Такі результати свідчать про те, що дівчата психологи володіють більш розвиненою здатністю до аналізування подій, що відбувалися з ними в минулому. Зібрана інформація з минулого може бути використана для

прийняття рішень в подальшому житті або для формування певної думки стосовно певних людей або подій.

Також за шкалою «Часові параметри, загальний бал» у дівчат було виявлено статистично достовірні відмінності ($51,54 \pm 3,58$ та $56,33 \pm 2,54$, $p \leq 0,05$). Такі результати свідчать про те, що у дівчат психологів загалом є більш розвинена рефлексія майбутньої, поточної і минулої діяльності, а це означає, що дівчата більше приділяють увагу аналізу і оцінці минулих подій, включеність в події, що відбуваються та прогнозуванню майбутніх подій, тому вони мають більш детальну картину подій що відбуваються на відмінну від хлопців, які скоріш за все не так поглиблено аналізують події або не так часто користуються даними видами рефлексії.

Далі нами були вивчені особливості рефлексії у студентів юристів. Результати дослідження представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Показники диференціальної моделі рефлексії у студентів юристів ($M \pm m$)

Група \ Шкали	Студенти юристи хлопці	Студенти юристи дівчата	t	P
Системна рефлексія	$33,08 \pm 1,83$	$26,70 \pm 2,23$	2,03	0,05
Інтроекція	$17,75 \pm 1,72$	$19,70 \pm 1,71$	0,80	-
Квазірефлексія	$20,25 \pm 1,71$	$23,30 \pm 1,40$	2,03	0,05

За шкалою «Системна рефлексія» у студентів юристів хлопців було виявлено статистично достовірні відмінності ($33,08 \pm 1,83$ та $26,70 \pm 2,23$, при $p \leq 0,05$). Дані результати свідчать про те, що хлопці юристи володіють розвинутою здатністю до одночасного сприйняття і розуміння своїх та інших потреб, мотивів і поведінки.

За такою шкалою як «Квазірефлексія» у студентів юристів дівчат було виявлено статистично достовірні відмінності ($20,25 \pm 1,71$ та $23,30 \pm 1,40$, при $p \leq 0,05$). Тут ми можемо сказати, що дівчата юристи більш схильні до непродуктивної рефлексії, зокрема розмислюванням над тим «а що було якби...», тобто над речами, які не сприяють знаходженню інформації, що може бути продуктивно. Якщо повернемося до таблиці 1 то побачимо, що результати

між дівчатами психологами і дівчатами юристами відносно квазірефлексії досить схожі, тому можна припустити, що дана характеристика більш властива саме дівчатам.

Дослідження індивідуальної міри рефлексивності у студентів юристів наведені в таблиці 5.

Таблиця 5

Показники індивідуальної міри рефлексивності у студентів юристів ($M \pm m$)

Група Шкали	Студенти юристи хлопці	Студенти юристи дівчата	t	P
Ретроспективна рефлексія діяльності	20,83±1,41	27,80±1,86	2,07	0,05
Рефлексія поточної діяльності	27,33±1,88	26,30±2,21	0,35	-
Розгляд майбутньої діяльності	29,67±1,99	24,60±1,81	2,14	0,05
Рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми	25,08±1,49	25,40±1,31	0,16	-
Загальний рівень рефлексії	2,83±0,56	2,70±0,74	0,14	-

За такою шкалою як «Ретроспективна рефлексія діяльності» у студентів юристів дівчат було виявлено статистично достовірні відмінності (20,83±1,41 та 27,80±1,86, при $p \leq 0,05$). Дані результати говорять нам про більш розвинену здатність дівчат юристів до більш детального розглядання своїх минулих подій, їх думок і ставлень до конкретних ситуацій що відбуваються в житті.

Далі за шкалою «розгляд майбутньої діяльності» у студентів юристів хлопців було виявлено статистично достовірні відмінності (29,67±1,99 та 24,60±1,81, при $p \leq 0,05$). Це означає, що хлопці юристи мають більш розвинені навички прогнозування майбутньої діяльності, вміють формувати чіткі цілі і завдання, за допомогою яких ці цілі будуть досягнуті. Якщо звернутися до таблиці 2 то ми побачимо, що результати хлопців психологів і юристів за шкалою «розгляд майбутньої діяльності» схожі, тому можливо ця характеристика є більш властива саме хлопцям.

Ділі нами були вивчені особливості вираженості рефлексії у студентів юристів, результати наведені в таблиці 6.

Таблиця 6

Показники вираженості рефлексії у студентів юристів (M±m)

Шкали / Група	Студенти юристи хлопці	Студенти юристи дівчата	t	P
Афективна	14±1,29	18,50±0,95	2,81	0,01
Когнітивна	20,33±1,36	19,20±1,52	0,55	-
Регуляторна	21,42±1,24	17,60±0,95	2,45	0,05
Особистісні компоненти, загальний бал	55,67±2,91	54,90±2,36	0,21	-
Внутрішньоособистісна	18,25±1,24	16,80±1,25	0,82	-
Соціальна	20±1,22	18,60±0,98	0,89	-
Макросоціальна	19,92±1,38	15,20±1,20	2,19	0,05
Рівні рефлексії, загальний бал	55,33±2,52	49,60±1,81	2,05	0,05
Ретроспективна	20,42±1,30	19,80±1,70	0,29	-
Перспективна	18,08±1,33	17,90±1,33	0,10	-
Поточна	18,83±0,93	17,90±1,33	0,57	-
Часові параметри, загальний бал	57,42±1,99	55,40±1,77	0,76	-

За такою шкалою як «афективна рефлексія» у студентів юристів дівчат було виявлено статистично достовірні відмінності (14±1,29 та 18,50±0,95, при $p \leq 0,01$). Таким чином ми можемо говорити про те, що у дівчат юристів здатність до аналізу і розуміння власних емоцій і почуттів більш розвинена, ніж у хлопців. Це допоможе їм більше розуміти себе, а це створює фундамент до розвитку навичок розуміння інших людей.

За такою шкалою як «Регуляторна рефлексія» у хлопців юристів було виявлено статистично достовірні відмінності (21,42±1,24 та 17,60±0,95, $p \leq 0,05$). Це означає, що їм більш властиво приймати рішення спираючись на конкретну інформацію тому вони не роблять поспішних висновків та витрачають трохи більше часу ніж ті, що приймають рішення опираючись на неперевірені дані.

Далі за шкалою «Макросоціальна рефлексія» у хлопців юристів було виявлено статистично достовірні відмінності (19,92±1,38 та 15,20±1,20, при $p \leq 0,05$). Ці результати свідчать про те, що хлопці краще орієнтуються в закономірностях суспільного ладу, краще диференціюють свої потреби, цілі та цінності від нав'язаних із зовні. Можна сказати, що ця характеристика є досить

важлива не тільки в побутовому сенсі але і на керуючих посадах, займаючи позицію лідера.

За шкалою «Рівні рефлексії, загальний бал» у хлопців юристів було виявлено статистично достовірні відмінності ($55,33 \pm 2,52$ та $49,60 \pm 1,81$, при $p \leq 0,05$). За даними результатами можемо сказати, що у хлопців юристів більш розвинена загальна здатність до аналізу свого «Я», аналізу оточуючих і вони усвідомлюють норми і культурні особливості взаємодії людей в межах своєї держави.

Отримані результати дослідження рефлексивності юнаків та дівчат психологів та юристів дозволяють зробити **наступні висновки:**

1. Дівчата психологи спираються на продуктивну рефлексію яка полягає у вмінні дивитися на себе зі сторони (системна рефлексія) і вміло застосовують ці знання в рефлексивному спілкуванні, ефективно взаємодіють з оточуючими, також для вирішення проблем частіше використовують загальні часові параметри рефлексії, а особливо ретроспективну рефлексію, яка вказує на їх минулий досвід та регулятивну рефлексію. Також в особливо значимі моменти можуть проявлятися не продуктивні види рефлексії.
2. Хлопці психологи для вирішення проблем спираються на аналіз оточуючих людей (соціальна рефлексія) і на прогнозування і постановку майбутніх цілей. Це свідчить, що у дівчат психологів більше спектр рефлексивних можливостей ніж у хлопців психологів.
3. Дівчата юристи спираються на аналіз власних почуттів, аналіз власного минулого досвіду, а в складних ситуаціях обирають відхід від актуальних проблем.
4. Хлопці юристи використовують в рішенні проблем рефлексію майбутнього і системну рефлексію, але при цьому вони спираються на загальну здатність рівнів рефлексії, зокрема макросоціальну рефлексію, яка є досить масштабною і відображає складнощі в взаємодії людини з спільнотою. Можна вважати, що така характеристика є відповідною до їх професії, адже право є ланкою, яка регулює цю взаємодію.

Література:

1. Мукай Т. В., Філенко І.О. Особливості формування рефлексивних процесів у осіб юнацького віку під час навчання у вищому навчальному закладі.

Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. Психологія. 2011. №. 41. С. 116-128.

2. Яворська-Ветрова І.В. До проблеми дослідження рефлексії як механізму становлення особистісної ефективності *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Духовність у становленні та розвитку особистості».* Інститут психології імені Г.С. Костюка, м. Київ. 2014. С. 768-775.

3. Литвиненко С.А. Супервізія як інноваційна технологія підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Інноватика у вихованні».* 2015. №. 2. С. 74-82.

4. Михайленко О.Ю. Особистість практичного психолога в рамках рольового підходу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені Драгоманова М.П.* 2016. Серія 12: Психологічні науки. №3. С.238-244.

5. Браткова О.В. Сутність та структура готовності майбутнього юриста до професійної взаємодії. *Збірник наукових праць національний університет імені Івана Огієнка* 2017. №22. С.26-29.

6. Кутіщенко В.П. Психологічні аспекти кар'єрного зростання жінки *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова.* 2014. Сер.12 Психологічні науки. №. 43. С. 93-99.

7. Щербан Т.Д., Дем'я Я. Ю. Життєва перспектива юнаків. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука.* 2017: №2. С.111-113.